

Ontdekkingstocht naar het verdwenen Hooge Huys te IJsselmuiden

door Gert Hoefnagel

Midden in IJsselmuiden, schuin tegenover de Dorpskerk, op de hoek van de Baan stond het Hooge Huys. Het huis bestond al in 1447. Het wordt vanaf 1664 een havezate genoemd. Rond 1750 is het oude huis afgebroken en vervangen door een eenvoudig herenhuis. Enkele meubelstukken uit het Hooge Huys worden nog steeds in de Dorpskerk te IJsselmuiden bewaard. Hoe het gebouw er uit heeft gezien weet niemand. Veel documentatie over het exterieur van het Hooge Huys is er niet. Tot nu toe is er geen afbeelding, pentekening, aquarel of anderszins bekend waarvan onomstotelijk vaststaat dat het Hooge Huys erop staat. Wel zijn er afbeeldingen bewaard gebleven waarvan dat wordt vermoed. In deze bijdrage wordt de ontdekkingstocht naar een afbeelding van het Hooge Huys beschreven. De 'vondst' van een tekening van de Kamper schilder Hendrick Avercamp in de Britse koninklijke collectie in Windsor Castle werpt een nieuw licht op de zaak, dat ook invloed heeft op de interpretatie van de andere afbeeldingen.

Transalania Provincia
vulgo Over-Yssel -
Nicolaas ten Have.
*Nieuwe en nauwkeurige
kaart van Overijssel.*
Detail uit een door
Jan Lat verbeterde kaart
van Overijssel, 1743.
Universitätsbibliothek
Bern.

De geschiedenis van het Hooge Huys

In 1447 was Herman de Zure eigenaar geworden van een 'hues ende hoff' dat hij had gekocht van de moeder en zusters van het Sint Bregittenklooster te Kampen. Naar alle waarschijnlijkheid was het klooster al jaren in het bezit van het huis en werd het ook daadwerkelijk bewoond door zusters. Enige jaren daarvoor hadden de 'armen scamelen susteren van Yselmuden' namelijk het verzoek aan de magistraat van Kampen gedaan om zich in de stad te mogen vestigen en in 1446 hadden zij daadwerkelijk hun intrek genomen in het klooster aan de Vloeddijk.¹

Het behoort niet tot de onmogelijkheden dat het Hooge Huys het stamhuis is geweest van ridder Alferus de Oiselmude, die in 1226 wordt vermeld en van andere edelen van die naam die hem daarna volgen. 'Het oud adellijk Overijssels geslacht van Ijsselmuiden ontleende zijn naam aan deze plaats en heeft vermoedelijk zijn stamhuis aldaar bezeten', aldus A.J. van der Aa in zijn befaamde *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*.

In 1492 waren de Van Ittersums in het bezit gekomen van het Hooge Huys, toen het werd aangekocht van Jacob van Uterwijck. Jacob was een zoon van Peter van Uterwijck, die op het Hooge Huys een jaarlijkse rente vestigde ten gunste van Wolf van Ittersum. Over Wolf van Ittersum heeft Van der Aa een bijzondere anekdote. Hij was door zijn zwager eens verradelijk overvallen en enige tijd gevangen genomen. Tijdens zijn tijdelijke vrijlating om de zaak voor de rechter voor te bereiden werd hij door de Zwollenaren, die zijn partij kozen, voor zijn eigen veiligheid in de Sassenpoort in bewaring gehouden. Zijn vrouw Machteld Elisabeth heeft hem meer dan twintig jaren vrijwillig in het 'huis van bewaring' gezelschap gehouden totdat de schuldeiser was overleden en Wolf weer vrij man was.

Johan van Ittersum (1460-1540) was een kleinzoon van de Zwolse baron en diplomaat Johan van Ittersum, Heer van Werkeren (circa 1382-1464), een zeer vermogend man. Eens leende hij de stad Zwolle een som geld en tot verbazing van de schepenen wilde hij er geen rente over hebben. Hij bracht het vredesverdrag tussen Het Sticht en de hertog van Bourgondië tot stand, was diplomaat op staatsniveau en jurist.

Weer een kleinzoon van Johan met dezelfde naam - Johan van Ittersum (1520-1574) - was drost van Ijsselmuiden en in die hoedanigheid bezat hij het recht om in zijn rechtsgebied schouten te benoemen. Hij trouwde met Anna van Buckhorst. Zij kocht in 1547 het Hooge Huys van haar schoonzuster Geertruid van Uterwijck, weduwe van zwager Jacob van Ittersum. Haar oom Willem III van Buckhorst was ingeschreven als riddermatige.

Ook op stadskarten zijn geen duidelijke afbeeldingen van het Hooge Huys te vinden. De oudst bekende stadskaat waar (zijdelings) iets van Ijsselmuiden op staat, is die uit circa 1560 van Jacob van Deventer.² Ijsselmuiden is te zien als dorp op een zandrug. Het centrum is de Dorpsweg. Daar staat de kerk met wat omliggende bebouwing. Ook zien we een molen, een water-tje en een dijk waarover de weg leidde naar Kampen. De Dorpsweg maakt een kromming richting Oosterholt.

Jacob van Deventer. *De stad Campen*, circa 1560.

Jacob van Deventer. *De stad Campen*, circa 1560. Detail.

Een ingezoomd fragment van de kaart van Jacob van Deventer laat het Hooge Huys zien op de hoek Baan-Dorpsweg, maar de weergave is te schetsmatig om over het uiterlijk van het Hooge Huys iets te kunnen zeggen.

Johan Muller. *Caerte van de vrijheyd der stad Campen*, 1724. Detail. Gemeentearchief Kampen.

De kaart van Ijsselmuiden en omgeving van vóór 1750, toen het oude huis nog niet was afgebroken en vervangen door een herenhuis, is van J. Muller (1724). Het Hooge Huys is niet al te duidelijk te zien. Hoewel de kaart beslist geen nauwkeurige landmeetkundige weergave is, is wel een aantal topografische elementen te herkennen. Ook deze kaart geeft onvoldoende betrouwbare informatie over het uiterlijk van het Hooge Huys. Op de hoek Baan-Dorpsweg lijkt een bijzonder groot huis te liggen, bestaande uit meerdere delen.

Op het verkeerde been

Verschillende bronnen maken melding van het Hooge Huys, inclusief afbeeldingen. Men baseert zich daarbij op schilderijen van de bekende Kamper schilder Hendrick Avercamp (1585-1634).

In het boek *Aan de monding van de IJssel* van J.A. Paasman wordt een afbeelding getoond (helaas in spiegelbeeld afgedrukt) van een schilderij van Hendrick Avercamp met als titel 'Wintergezicht op IJsselmuiden'. Het huis

Hendrick Avercamp. *Wintergezicht op IJsselmuiden*, circa 1613. Olieverf op paneel, 47 x 73 cm. Genève, Museum van kunst en geschiedenis.

waar men de lading vanaf het schip naar de turfzolder overbrengt, zou het Hooge Huys zijn. Paasman baseert dit op een onderzoek van Clara Welcker. In de jaren dertig van de 20ste eeuw heeft Clara Welcker, de toenmalige gemeentearchivaris van Kampen, een uitvoerige studie gemaakt over Hendrick en Barent Avercamp. In dit schilderij met een kerk in het midden meende zij IJsselmuiden te herkennen.³ De vorm van de toren en het hoge koor laten er volgens haar geen ogenblik twijfel over bestaan dat het als de Dorpskerk is te identificeren, met in de verte het Hooge Huys. Het turfschip rechts op de voorgrond, met de Zwolse vlag in de top, zou dan in het Meer (de Beek) zijn afgemeerd. Daarna werd deze gedachte overal overgenomen. Inmiddels wordt ernstig betwijfeld of het hier daadwerkelijk IJsselmuiden

betreft. De moderne omschrijving van het schilderij luidt dan ook: 'Winterlandschap met een turfschip'. We hebben hier niet met IJsselmuiden te maken, omdat daarvoor feitelijk geen enkele aanwijzing te vinden is. De kerk met het hoge koor is zeker niet de Dorpskerk van IJsselmuiden. Ook anderen die dit schilderij beschrijven trekken ernstig in twijfel of dit IJsselmuiden is. Zo vraagt Jaap van Gelderen in het *Historisch tijdschrift voor de IJsseldelta* (juni 2010) zich af 'of dit de Hervormde kerk is. Het is in ieder geval niet de Zwolse vlag (die is blauw en deze is rood) [...] een 'hoog huis' staat terzijde, niet op de achtergrond. Maar van het Hooge Huys (op een andere locatie) hebben we geen oudere afbeeldingen. Onzekerheid alom.' Avercamp schilderde en tekende naar het zich laat aanzien voor het merendeel gefantaseerde architectuur. Op slechts enkele van zijn schilderijen heeft hij de bestaande topografie in beeld gebracht. Het meest bekend is het paneel waarop een ijsgezicht voor de stadsomwalling van Kampen aan landszijde is weergegeven.

In *De canon van Kampen* wordt in het venster over buitenplaatsen met name de havezate Het Hooge Huys beschreven.⁴ In de kantlijn verwijst men naar een afbeelding van een schilderij van Hendrick Avercamp. Het bijschrift luidt: 'Het huis in het midden met het ui-vormige torentje zou het Hoogehuis zijn.' Dit is eveneens een verkeerde verwijzing naar een afbeelding van

Hendrick Avercamp. *Winterlandschap met schaatsers*, circa 1608. Olieverf op paneel, 77 x 132 cm. Amsterdam, Rijksmuseum.

Detail van *Winterlandschap met schaatsers*. Het huis met het ui-vormige torentje.

het Hooge Huys te IJsselmuiden. Gelet op het stadswapen van Antwerpen in de gevel van de brouwerij links in de voorgrond is het goed voor te stellen dat het een Zuid-Nederlands panorama betreft.

Het Hooge Huys van IJsselmuiden ontdekt

Op een aantal schilderijen van Barent Avercamp (neef van de beroemde Kamper schilder Hendrick Avercamp), die leefde van circa 1612 tot 1679, is de situatie van Kampen weergegeven. Op één schilderij, dat hangt in het Kamper Stedelijk Museum, is de situatie zonder meer duidelijk.

Het ijs is druk bevolkt met mensen, met op de achtergrond het decor van de brug en het stadsfront.

We weten dat Kampen omstreeks 1640 een vaste oeververbinding over de

Barent Avercamp. *Schaatsen op de IJssel bij Kampen*, 1663. Detail. Olieverf op linnen, 103 x 158 cm. Kampen, Stedelijk Museum.

IJssel had met een vijftal driehoekige galgen als draagconstructie (zie de tekening van Johann Blaeu). Ook is bekend dat de Bovenkerk toen voorzien was van een stompe torenspits. De Nieuwe Toren, die in 1663 gereedkwam, is afgebeeld. De ingestorte Buitenkerktoren is nog met een plat dak afgedekt. Dit tafereel stelt Kampen anno 1663 voor.

Uit: Tooneel Der Steden Van 's Konings Nederlanden, Met hare Beschrijvingen. Kaartje van Johann Blaeu *De houten brugh van Campen over de Ysel, 1649.* Collectie SNS Historisch Centrum / Frans Walkate Archief.

Richten we de blik naar links, dan zien we het silhouet van enige bebouwing: een kerktoeren, een burchtachtige gebouw, een molen en nog wat bebouwing. Dit is IJsselmuiden. Hoewel Avercamp geen topografische schilder was, is de afbeelding van Kampen zo nauwkeurig gedetailleerd weergegeven dat de betrouwbaarheid ervan niet kan worden ontkend. Dit geldt ook voor de weergave van de kerk van IJsselmuiden. Het burchtachtige gebouw tegenover de kerk moet dan het Hooge Huys zijn.

Barent Avercamp. *Schaatsen op de IJssel bij Kampen, 1663.* Detail. Olieverf op linnen, 103 x 158 cm. Kampen, Stedelijk Museum. Het Hooge Huys is gelegen tegenover de kerk.

Van deze compositie is een variant bekend dat zich in het Rijksmuseum Twenthe bevindt. Ook op dit paneel is de situatie bij IJsselmuiden te herkennen.

Het tweede schilderij waarvan met grote stelligheid gezegd kan worden dat het Hooge Huys in IJsselmuiden er op staat, is eveneens van Barent Avercamp. De entourage is moeilijker te herkennen als omgeving van Kampen vanuit het zuiden gezien. Toch vertoont het schilderij

voldoende aanknopingspunten om met enige zekerheid te kunnen zeggen dat dit de IJssel bij Kampen is. Dit tafereel is gezien vanaf de bocht in de IJssel, ongeveer ter hoogte van de huidige Molenbrug. Het kerkje en de ‘burcht’ rechts hebben zoveel overeenkomsten met het eerder beschreven

schilderij, dat met grote stelligheid te zeggen valt dat het IJsselmuiden is. De kerk van IJsselmuiden is te herkennen aan de vorm van de torenspits, het relatief hoge torendeel boven de noklijn van het schip en het koor dat even hoog is als het kerkgebouw.

Barent Avercamp.
*Winterlandschap met
schaatsers en kolfspelers*,
circa 1650. Olieverf op
paneel, 38,5 x 52 cm.
Kampen, Stedelijk
Museum. In langdurig
bruikleen van de
Rijksdienst voor Cultureel
Erfgoed in Amersfoort
(voorheen het Instituut
Collectie Nederland in
Rijswijk).

Barent Avercamp.
*Winterlandschap met
schaatsers en kolfspelers*,
circa 1650. Detail. Olieverf
op paneel, 38,5 x 52 cm.
Kampen, Stedelijk
Museum. In langdurig
bruikleen van de
Rijksdienst voor Cultureel
Erfgoed in Amersfoort
(voorheen het Instituut
Collectie Nederland in
Rijswijk). De kerk van
IJsselmuiden is te herken-
nen aan de vorm van de
torenspits, het relatief
hoge torendeel boven de
noklijn van het schip en
het koor dat even hoog is
als het kerkgebouw.

Pentekening van kasteel aan een gracht

In het Windsor Castle, Royal Library⁵ bevindt zich een tekening van Hendrick Avercamp met als titel: 'Kasteel aan een gracht'. De gelijkenis met de afbeeldingen van de eerder genoemde schilderijen is frappant; van de pinakels op de kopgevels, de kleur van de daken, de compositie van het uit delen bestaande gebouw tot aan het volume ervan. De overeenkomsten zijn zo treffend dat dit bouwwerk wel het Hooge Huys moet zijn. Het hoofdgebouw ligt evenwijdig aan de weg. Erachter bevindt zich een dwarshuis. Daar zit een kleinere aanbouw aan vast die in dezelfde richting loopt. Gezien het feit dat de Dorpsweg hoog ligt en de Baan schuin afloopt en het gebouw waarschijnlijk een flink aantal meters uit de kant van de weg stond, is de aanwezigheid van een kademuur begrijpelijk. Omdat omstreeks 1600 het water van de Beek/het Meer veel breder was dan nu en ook nog eens regelmatig buiten de oevers trad, is het vissersbootje bij voorbaat geen stoffering van het geheel.

Hendrick Avercamp. *Kasteel aan een gracht*, circa 1620. Pentekening in bruine inkt met waterverf, 11,8 x 14 cm. Royal Collection © Her Majesty Queen Elizabeth II.

De beschrijving van deze pentekening luidt als volgt: ‘Tekening van een met pannen gedekt huis, gebouwd in drie delen met pinakels aan de topgevels, gezien vanaf de zijkant, met een ommuurde tuin aan de rechterzijde; twee mannen in een vissersbootje benaderen het ter zijde.’

Waarom zou Johan Huinga, de toenmalige eigenaar van het Hooge Huys, die het in 1613 liet verbouwen, niet aan Avercamp gevraagd kunnen hebben er een tekening van te maken? Bekend is dat Avercamp een aantal gezichten op delen van de stad Kampen heeft gemaakt die zijn weergegeven naar de werkelijkheid. Te noemen zijn: ‘Wintergezicht buiten de muren van Kampen’, circa 1613-1615 (particulier bezit); ‘Ijsvermaak op de stadsgracht bij de Kalverhekkendoort te Kampen’, vóór 1627 (Amsterdam, Rijksmuseum) en ‘Ijsvermaak op de bevroren IJssel’, circa 1626 (Washington, National Gallery of Art).

Beschrijvingen van het Hooge Huys

Bij nadere beschouwing zijn er nog meer werken van Avercamp waarbij de Dorpskerk en het Hooge Huys in beeld zijn. Deze bleven onopgemerkt, omdat over het uiterlijk van het Hooge Huys niets bekend was. Hierbij moet worden gezegd dat het in die tijd heel gebruikelijk was dat men bij het maken van een teken- of schilderwerk motieven ontleende aan of onderdelen overnam van bestaande situaties en die bijeengarde, zonder dat het een werkelijke, realistische weergave vormde.

In 1492 was Van Ittersum in bezit gekomen van het Hooge Huys ‘dat huys

ende hoffstede mytten bomgarden, gelegen aver dat Meer ende mytten synen lande, dat mit den erven gaet an den bomgarden ende myt den anderen ende an den dwersgraven, dat ostwert streckende ys an de gemeyne strate to Iselmuden, westwart an Hermans lant van Uterwijck, suetwart an Ernsts lant van Iselmuden, noertwert an Egbert Gheyen erffgenamen’.

In 1610 werd de ligging van het huis omschreven ‘mitten gaerden aen de noordtsydt des huises, oost naest die Isselmuydenstraete, van daer streckende tot aen ’t Meer’.

Hendrick Avercamp.
Vissers op en aan het water met Kampen in de verte. Detail. Zwart krijt, pen in donkerbruine en zwarte inkt, waterverf. Collectie Clement C. Moore, New York.

In 1659 wordt in de kerkenspraak tot verkoop het Hooge Huys genoemd 'een wel betimmerd voortreffelijk huis op het Meer te Isselmuden voor Campen gelegen, met zijn toebehoren ende gerechtigheid, als namelick ses woningen daartegenover, hof en boomgaard daar an de visscherien op 't Meer, 't holden van zwanen mettet holtgewas ende gerechtigheyt van de Baan 't welck strekkt van het Hoogehuis tot in de graft van de schans voor de stat Campen, een zeer bequaame gelegentheit'. Vijf jaar later wordt overgedragen het 'huisinge en weere het Hoogehuys neffens de huurhuysen en hoven daar annex'.

Uit de verschillende koopakten valt op te maken dat de havezate het Hooge Huys gestaan heeft 'op de hoek van de Baan'. Ter plaatse is helaas niets meer dat daaraan herinnert. Alleen het verhaal van oude inwoners van IJsselmuden, die zich nog kunnen herinneren dat verteld werd dat de laatste restanten van het Hooge Huis zijn afgebroken, is het enige nog dat in de herinnering voortleeft.

Hendrick Avercamp.
*Vissers halen hun netten
binnen*. Pentekening met
kleuren, 15 x 20,5 cm.
Afgebeeld in Welcker
1933. Plaat XVII.

Literatuur

- Belonje, J., 'De havezathe "Het Hooge Huis" te IJsselmuiden', *Kamper Almanak* (1974-1975) 187-194.
- Gevers, A.J. en A.J. Mensema, *De havezaten in Salland en hun bewoners* (Alphen aan den Rijn 1983).
- Lenferink H.J.J. (red.), *Geschiedenis van Kampen*. I: 'Maer het is hier te Campen' (Kampen 1993).
- Paasman, J.A., *Aan de monding van de IJssel*. (IJsselmuiden [circa 1995]).
- Roelofs, P. (eindred.), *Hendrick Avercamp. De meester van het ijsgezicht* (Amsterdam 2009).
- Moerman, H.J., 'Plaatsnamen rondom Kampen', in: S.J. Fockema Andreae e.a. (red.), *Nomina Geographica Neerlandica*, XIV (Leiden 1954) 26-58..
- Welcker, C.J., *Hendrick Avercamp 1585-1634, bijgenaamd 'De stomme van Campen' en Barent Avercamp 1612-1679 'Schilders tot Campen'* (Zwolle 1933).
- <http://www.royalcollection.org.uk/visit/windsorcastle>
- <http://www.regiocanons.nl/overijssel/salland/kampen/t-hoogehuys>
- <http://www.legermuseum.nl/get?site=legermuseum.nl>

Noten

1. Volgens *Geschiedenis van Kampen* betrof dit de bewoonsters van een convent op de Sonneberg. Het Karthuizerklooster op de Sonneberg te Oosterholt is in 1477 gebouwd.
2. De tekeningen van Jacob van Deventer zijn allemaal volgens een vergelijkbare schaal, eenzelfde oriëntatie en verbluffend nauwkeurig gemaakt, maar van militair-strategische aard. De bebouwing is wel aangegeven maar schematisch en onbetrouwbaar.
3. In het lijvige boek over de Avercamps beschrijft Clara Welcker dit schilderij (waarschijnlijk) aan de hand van een zwart-wit kopie. De vlag in de top van de mast van het turfschip is volgens haar de Zwolse vlag: een wit kruis in een azuurblauw (!) veld. De kleurenafdruk van dit schilderij laat echter een rode vlag zien met een zilverkleurig kruis.
4. G.A. Westerink, 'Havezate "Het Hoogehuis". De buitenplaatsen', in: *Kamper Canon* (Kampen 2010) 96-99.
5. Verondersteld wordt dat uit de ateliernalatenschap van Hendrick Avercamp een klein deel van zijn tekeningen terechtgekomen is in de verzameling van koning George III van Engeland (1810). De tekeningen worden nog altijd bewaard in de Royal Collection in Windsor Castle.